

Looking In, Looking Out: Mezuzah in a Beit Midrash

Halakhah Yom Iyyun
Mechon Hadar
19 Kislev 5770

שולחן ערוך יורה דעה סימן רפו: י בית המדרש פטור מהמזוזה. ... וי"א שבית המדרש חייב במזוזה, ונכון לחוש לדבריהם, אבל לא יברך עליה.

א. ענינה של מצות מזוזה

דברים פרק ו

(ו) והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך :
(ז) ושננתם לבניך ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך :
(ח) וקשרתם לאות על ידך והיו לטטפת בין עיניך :
(ט) וכתבתם על מזוזת ביתך ובשעריך : ט

דברים פרק יא

(יח) ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם וקשרתם אתם לאות על ידכם והיו לטטפת בין עיניכם :
(יט) ולמדתם אתם את בניכם לדבר בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך :
(כ) וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך :
(כא) למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע ידוד לאבותיכם לתת להם כימי השמים על הארץ : ט

שמות פרק יב

(כב) ולקחתם אגדת אזוב וטבלתם בדם אשר בסף והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות מן הדם אשר בסף ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר :
(כג) ועבר ידוד לנגף את מצרים וראה את הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות ופסח ידוד על הפתח ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגף :
(כד) ושמתם את הדבר הזה לחק לך ולבניך עד עולם :
(כה) והיה כי תבאו אל הארץ אשר יתן ידוד לכם כאשר דבר ושמתם את העבדה הזאת :
(כו) והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבדה הזאת לכם :
(כז) ואמרתם זבח פסח הוא לידוד אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל ויקד העם וישתחוו :
(כח) וילכו ויעשו בני ישראל כאשר צוה ידוד את משה ואהרן כן עשו : ט

מכילתא דרבי ישמעאל בא - מס' דפסחא בא פרשה יא ד"ה ופסח יי'

ופסח יי' על הפתח ולא יתן והלא דברים ק"ו ומה אם דם פסח מצרים הקל שאינו אלא לשעה ואינו נוהג ביום ובלילה ואינו נוהג לדורות נאמר בו ולא יתן המשחית מזוזה שהיא חמורה שיש בה עשרה שמות מיוחדין ונוהגת ביום ובלילה ונוהגת לדורות על אחת כמה וכמה שלא יתן המשחית אלא מי גרם עונותינו שנאמר [עונותיכם הטו אלה וגו' (ירמיה ה כה) וכתוב] כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם ובין אלהיכם וחסאתיכם הסתירו מכם פנים משמוע (ישעיה נט ב).

ספרי דברים פסקא לו ד"ה ובשעריך, שומע

חביבים ישראל שסבבם הכתוב במצות, תפילין בראשיהם ותפילין בזרועותיהם, מזוזה בפתחיהם ציצית בבגדיהם, ועליהם אמר דוד +תהלי' קיט קסד+ שבע ביום הללתיך על משפטי צדקך, נכנס למרחץ ראה עצמו ערום אמר, אוי לי שאני ערום מן המצות, נסתכל במילה התחיל סודר עליה את השבח שנאמר +שם /תהלים/ יב + למנצח על השמינית מזמור לדוד. משל למלך בשר ודם שאמר לאשתו הוי מתקשטת בכל תכשיטיך, כדי שתהא רצויה לי, כך אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל, בני, היו מצויינים במצות, כדי שתהיו רצויים לי, וכן הוא אומר +שה"ש ו ד+ יפה את רעיתי כתרצה, יפה את כשאת רצויה לי

תוספתא מסכת ברכות (ליברמן) פרק ו הלכה כה

וכן היה ר' מאיר או' אין לך אדם מישראל שאין מצות מקיפות אותו תפלין בראשו תפלין בזרועו מזוזה בפתחו וארבע ציציות מקיפות אותו ועליהן אמ' דוד שבע ביום הללתיך וגו' נכנס למרחץ מילה בבשרו שני למנצח על השמינית וגו' ואו' חונה מלאך ה' סביב ליראינו ויחלצם

תלמוד בבלי מסכת מנחות דף לג עמוד ב

אמר רבא: מצוה להניחה בטפח הסמוך לרה"ר. מאי טעמא? רבנן אמרי: כדי שיפגע במזוזה מיד, רב חנינא מסורא אומר: כי היכי דתינטריה. אמר רבי חנינא: בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, מדת בשר ודם - מלך יושב מבפנים ועם משמרין אותו מבחוץ, מדת הקב"ה אינו כן, עבדיו יושבין מבפנים והוא משמרן מבחוץ, שנאמר: +תהלים קכ"א+ ה' שומרך ה' צלך על יד ימינך:

רמב"ם הלכות תפילין ומזוזה וספר תורה פרק ו הלכה יג

חייב אדם להזהר במזוזה מפני שהיא חובת הכל תמיד, וכל זמן שיכנס ויצא יפגע ביחוד השם שמו של הקדוש ב"ה ויזכור אהבתו ויעור משנתו ושגיוותיו בהבלי הזמן, וידע שאין דבר העומד לעולם ולעולמי עולמים אלא ידיעת צור העולם ומיד הוא חוזר לדעתו והולך בדרכי מישרים, אמרו חכמים הראשונים כל מי שיש לו תפילין בראשו ובזרועו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו מוחזק הוא שלא יחטא שהרי יש לו מזכירין רבים והן הם המלאכים שמצילין אותו מלחטוא שנאמר חונה מלאך יי' סביב ליראיו ויחלצם, בריך רחמנא דסייען.

ב. האם בתי מדרש ובתי כנסת חייבים במזוזה?

ספרי דברים פיסקא לו ד"ה ובשעריך, שומע

1. ובשעריך,
2. שומע אני שערי בתים והלולים והרפת ומתבן ובית הבקר ובית האוצרות ובית העצים ואוצרות יין ואוצרות תבואה ואוצרות שמן במשמע תלמוד לומר ביתך, מה ביתך בית דירה אף שעריך בית דירה,
3. שומע אני אף שערי בסילקאות ודמסאות ומרחצאות במשמע תלמוד לומר ביתך, מה ביתך מקום כבוד ובית דירה אף שעריך מקום כבוד ובית דירה,
4. שומע אני אף שערי מקדש במשמע, תלמוד לומר ביתך, מה ביתך חול אף מקדש חול. מיכן אמרו הלשכות פתוחות לקדש, קדש, פתוחות לחול, חול.

תלמוד בבלי מסכת יומא דף יא עמוד ב

תנו רבנן: בית הכנסת ובית האשה ובית השותפין - חייבת במזוזה.

תלמוד בבלי מסכת יומא דף יא עמוד ב- יב עמוד א

דתניא: בית הכנסת שיש בה בית דירה לחזן הכנסת - חייב במזוזה, ושארין בה בית דירה - רב מאיר מחייב, וחכמים פוטרין. ואיבעית אימא: הא והא רבנן, ולא קשיא; הא - דאית בה בית דירה, הא - דלית בה בית דירה. ואי בעית אימא: הא והא דלית בה בית דירה. והא דכרכים והא דכפרים. - ... אימא: אמר רבי יהודה: אני לא שמעתי אלא מקום מקודש בלבד.

רש"י מסכת יומא דף יב עמוד א

דכרכים - שהוא מקום שווקים, ומתקבצים שם ממקומות הרבה, והיא עשויה לכל הבא להתפלל, ואין לה בעלים מיוחדים. דכפרים - כל בעליו ניכרים, והרי הוא כבית השותפין.

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף מו עמוד ב- מז עמוד א

תנו רבנן: אין מכבדין - לא בדרכים, ולא בגשרים ולא בידים מזוהמות. רבין ואבבי הוו קא אזלי באורחא, קדמיה חמריה דרבין לדאביי, ולא אמר ליה נזיל מר. אמר: מדסליק האי מרבנן ממערבא גס ליה דעתיה. כי מטא לפתחא דבי כנישתא, אמר ליה: ניצל מר. אמר ליה: ועד השתא לאו מר אנא? - אמר ליה, הכי אמר רבי יוחנן: אין מכבדין אלא בפתח שיש בה מזוזה. דאית בה מזוזה אין, דלית בה מזוזה - לא? אלא מעתה, בית הכנסת ובית המדרש דלית בהו מזוזה, הכי נמי דאין מכבדין? אלא אימא: בפתח הראוי למזוזה.

תלמוד בבלי מסכת מנחות דף לג עמוד א

והא כי אתא רב יצחק בר יוסף אמר: כולהו מזוזותא דבי רבי כמין נגר הוו עבידן, וההיא פיתחא דעייל ביה רבי לבי מדרשא לא הוה לה מזוזה! לא קשיא: הא דעבידא כסיכתא, הא דעבידא כאיסתוירא. איני? והא ההוא פיתחא דהוה עייל בה רב הונא לבי מדרשא והויה לה מזוזה! ההוא רגיל הוה, דאמר רב יהודה אמר רב: במזוזה הלך אחר הרגיל.

תלמוד ירושלמי מסכת מגילה פרק ד דף עה טור ג /ה"ב

ודא מזוזה יהבין לה היכא רבי זעורה רב יהודה בשם שמואל משלשו ונותנו בתחילת שליש העליון ר' חלבו בשם רב חונה חוצה את הפתח ומשלשו ונותנה בסוף שליש התחתון מה ביניהון מקום מזוזה ביניהון בר טברי שאל לר' יצחק הגע עצמך שהיה שער גבוה א"ל נותנה כנגד כתיפיו בית מדרשיה דר' חנינה עביד כן

תלמוד ירושלמי מסכת סנהדרין פרק י דף כז טור ד /ה"א-דף כח טור א /ה"א

רב אמר קרח עשיר גדול היה תיסברין של פרעה נגלה לו בין מגדול ובין היס רב אמר קרח אפיקרסי היה מה עשה עמד ועשה טליו' שכולן תכלת אתא גבי משה אמר ליה משה רבינו טלית שכולה תכלת מהו שתהא חייבת בציצית אמר לו חייבת דכתיב גדילים תעשה לך וגו' בית שהוא מלא ספרים מהו שיהא חייב במזוזה אמר לו חייב במזוזה דכתיב וכתבתם על מזוזות ביתך וגו' אמר לו בהרת כגריס מהו אמר לו טמא פרוחה בכולו אמר לו טהור באותה שעה אמר קרח אין תורה מן השמים ולא משה נביא ולא אהרן כהן גדול באותה השעה אמר משה רבון כל העולמים אם נברא לארץ פה מששת ימי בראשית הרי מוטב ואם לא יברא לה מעכשיו ואם בריאה יברא יי

במדבר רבה (וילנא) פרשה יח ד"ה ג ויקח קרח

ג ויקח קרח מה כתיב למעלה מן הענין (במדבר טו) ועשו להם ציצית קפץ קרח ואמר למשה טלית שכולה תכלת מהו שתהא פטורה מן הציצית א"ל חייבת בציצית א"ל קרח טלית שכולה תכלת אין פוטרת עצמה ארבע חוטיין פוטרות אותה, בית מלא ספרים מהו שיהא פטור מן המזוזה אמר לו חייב במזוזה א"ל כל התורה כולה רע"ה פרשיות אינה פוטרת את הבית פרשה אחת שבמזוזה פוטרת את הבית אמר לו דברים אלו לא נצטוית עליהן ומלבד אתה בודאן...

דברים רבה (ליברמן) פרשת כי תבוא

מהו לשמור מזוזות פתחי, א"ר יהודה ב"ס, וכי יש מזוזה בבתי כניסיות, אלא מה המזוזה אינה זזה מן הפתח, כך לא תהא זז מבתי כניסיות ומבתי מדרשו', אם תעשה כן, דע שאתה מקבל פני שכינה, מה כתי' אחריו, כי מוצאי מצא חיים ויפק רצון מה', אמ' הקב"ה מי הוא זה שבא לבית הכנסת ולא מצא את כבודי שם. א"ר איבו ולא עוד אלא שאת עומד בבית הכנס' והקב"ה עומד עליך, מנין, שנא' אלהים נצב בעדת אל, אמ' הקב"ה ולא דיך שאת מקבל פני שכינה בבית הכנס', אלא שאת יוצא משם טעון ברכות, מנין, שנא' כי מוצאי מצא חיים וגו', הוי והיה אם שמוע תשמע וגו'.

ג. הראשונים

ספר יראים סימנת [דפוס ישן - יח]

... ובית הכנסת היכא דלית ביה בית דירה או נעשה משל הקדש פטור מן המזוזה דתניא ביומא פ"א [י"א ב'] בית הכנסת שיש בו בית דירה לחזן הכנסת חייב במזוזה ושאיין לה בית דירה ר"מ מחייב וחכמים פוטרין והלכה כחכמים ואין לומר הלכה כר' מאיר בגזירותיו.

תוספות מסכת יומא דף יא עמוד ב

שאיין בו בית דירה ר"מ מחייב וחכמים פוטרין -

- 1) משמע מכאן דבית הכנסת ובית המדרש שאין בו בית דירה דלא בעי מזוזה דמסתמא הילכתא כרבנן
- 2) והא דאמר פרק הקומץ רבה (מנחות דף לג.) והא ההוא פיתחא דהוה עייל ביה רב הונא לבי מדרשא והוה ליה מזוזה
- 3) וליכא למימר דהתם מיירי בדאית ביה בית דירה דא"כ מאי פריך מינה התם לפתחא דהוה עייל ביה רבי לבי מדרשא לא הוה ליה מזוזה לישני דההיא דרבי לא הוה ביה בית דירה ודרב הונא באית ביה בית דירה
- 4) י"ל דהתם מיירי בפתח הבית שהיה נכנס ויוצא בו לבית המדרש
- 5) ...
- 6) וי"ל דבי מדרשא דר' ודרב הונא ודר' חנינא שלהם היו ולא של רבים אלא של עצמם.

הלכות קטנות לרי"ף (מנחות) - הלכות מזוזה דף ו עמוד ב

תנו רבנן בית הכנסת ובית האשה ובית השותפין חייבין במזוזה פשיטא מהו דתימא ביתך ולא ביתה ביתך ולא בתיהן קא משמע לן ואימא הכי נמי אמר קרא למען ירבו ימיכם וימי בניכם ואלא ביתך למה לי לכדברה דאמר דרך ביאתך וכי עקר איניש רגליה דימינא עקר ברישא ובית הכנסת שחייבת במזוזה דוקא שיש בו בית דירה אי נמי בית הכנסת דכפרים דדיירי בה אורחין אבל דכרכים לא :

הלכות קטנות לרא"ש (מנחות) הלכות מזוזה סימן י

1. י והא ההוא פיתחא (דעייל) דהוה עייל ביה רב הונא לבי מדרשא ה"ל מזוזה התם רגיל הוה דאמר רב יהודה אמר רב במזוזה הלך אחר הרגיל לישנא דפיתחא דהוה עייל לבי מדרשא משמע דהיינו פתח הבית שהיה יוצא ממנו ליכנס לבית המדרש
2. וכן הא דקאמר פיתחא דהוה נפיק ביה רבי לבי מדרשא שהיה יוצא מן הבית ללכת אל בית המדרש אבל פתח בית המדרש עצמו לא בעי מזוזה ... ובירושלמי דפי' בתרא דמגילה משמע דבי מדרשא דרב חנינא היה בו מזוזה ומונחת בין כתיפו של אדם.
3. וכן בית מדרשו של מהר"ם מרוטנבור"ק ז"ל היה בו מזוזה ואמר כשהיה ישן שינת צהרים בבה"מ היה רע מבעתו עד שתיקן מזוזה בפתח :

רמב"ם הלכות תפילין ומזוזה וספר תורה פרק ו

הלכה ו

הר הבית הלשכות והעזרות ובתי כנסיות ובתי מדרשות שאין בהן בית דירה פטורין לפי שהן קדש, בית הכנסת של כפרים שהאורחין דרין בו חייב במזוזה, וכן בית הכנסת של כרכין אם היה בו בית דירה חייב, כל השערים שהיו במקדש לא היה להם מזוזות חוץ משער נקנור ושלפנים ממנו, ושל לשכת פרהדרין מפני שהלשכה הזאת היתה בית דירה לכהן גדול בשבעת ימי ההפרשה.

הלכה יא

פתח שבין בית המדרש או בין בית הכנסת וביתו אם רגיל לצאת ולבוא באותו הפתח חייב במזוזה, פתח שבין שני בתים הולכין אחר הציר של דלת מקום שהציר נראה עמו שם קובעים את המזוזה.

הלכות קטנות למרדכי (מנחות) פרק הקומץ רבה רמז תתקסא

ההיא פתחא דעייל רב הונא למדרש הוה ליה מזוזה משום הרגיל דאמר רב הונא במזוזה הלך אחר הרגיל :

הגה"ה פירש ר"י כשרגילין כל בני הבית בהוא פתח אבל אם אין רגיל בו אלא הוא לבדו פטור ממזוזה וכן הלכה שבית המדרש חייב במזוזה ומיהו בית הכנסת ודאי פטור כדאמר בברכות כי מטו לפיתחא אמרי להדדי ליעול מר אמר ליה הכי אמר ר' יוחנן פתח שאין ראוי למזוזה אין מכבדין ומיהו אם יש בו דירה לחזן חייב ובירושלמי קאמר רבי חנינא הניח מזוזה בבית מדרשו כנגד כתפותיו :

בית יוסף יורה דעה סימן רפו:

ולענין הלכה אף על פי שהרמב"ם והתוספות והרא"ש מסכימים לדעת אחת נכון להצריך מזוזה לבית המדרש כדברי הירושלמי ומהר"ם כי ירא אלהים יצא את כולם (קהלת ז יח) וכל שכן בדבר שאין בו חסרון כיס הרבה אבל לא יברך על קביעותיה :

ד. אחרונים

שולחן ערוך יורה דעה סימן רפו

סעיף י

בית המדרש פטור מהמזוזה. ואם יש בו פתח שרגיל לצאת בו לביתו, חייב במזוזה באותו פתח. וי"א שבית המדרש חייב במזוזה, ונכון לחוש לדבריהם, אבל לא יברך עליה.

ש"ך יורה דעה סימן רפו

וי"א כו' - ול"ד לבהכ"נ לעיל סעיף ג' דאינו חייב במזוזה אא"כ יש בו בית דירה דבית המדרש כיון שהתלמידים יושבים בו מהבקר ועד ערב דומה לדירה :

שו"ת חתם סופר חלק ב (יורה דעה) סימן רפא

השתעשעתי בדבריו הנעימי מה שנתקשה ברמב"ם ה' מזוזה דיהיב טעמא דבה"כ פטור ממזוזה מפני שהוא קודש... ס"ל לרי"ף ורמב"ם דלאו קדושת עצמם קאמר אלא ה"ל ביתך דירת חול והדיוט ולא דירת גבוי' ה' אלקי ישראל בא בו ושוכן בתוכו ולכן כל שהדיוט דר בו היינו כה"ג אפי' יהיה מקום קודש מ"מ מיקרי ביתך היינו דירתך וכל שהשכינה שרוי' בתוכה ולא הדיוט כגון בה"כ שאחז"ל במס' מגילה ואהי' להם מקדש מעט אלו בתי כנסיות שבבל /שבבבל/ שמעולם לא זזה מהם שכינה פטורים ממזוזה אף על פי שאינם קודש מ"מ הדירה היא דירה ומשכן לגבוה וע"כ בה"כ שיש בו דירה לחזן או סתם כפרים שיש בהם דירה חייב וסתם כרכי' שאין בו דירה פטור זה הנלע"ד.